

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК ФАКТОРУ ВИРОБНИЦТВА ON THE QUESTION OF ANALYSIS OF LAND REPRODUCTION AS A FACTOR OF PRODUCTION

У статті проведено аналіз стану відтворення землі як фактору виробництва. Охарактеризовано землі сільського господарства з погляду головного засобу виробництва. Значну увагу приділено аналізу родючості, яку у статті поділено на природну, штучну, потенційну, ефективну й економічну. Проблема підвищення родючості ґрунту займає у статті чільне місце, й її вирішення пропонується автором через внесення мінеральних і органічних добрив. Також зазначено, що поряд із родючістю ґрунту необхідно оцінювати можливість різного цільового використання земель. Загалом процес відтворення землі як фактора виробництва полягає у розробленні заходів щодо зниження кислотності і засоленості ґрунту, проведенні робіт із меліорації земель, застосуванні органічних і мінеральних добрив. Необхідність постійної турботи про підвищення родючості землі та її раціонального використання викликана обмеженістю оброблюваної площі сільськогосподарських земель, які використовуються для виробництва продукції сільського господарства і задоволення зростаючих потреб населення в продуктах харчування.

Ключові слова: земля, фактор виробництва, відтворення, державне регулювання, родючість.

В статті проведено аналіз стану відтворення землі як фактора виробництва.

Автором охарактеризовано землі сільського господарства з точки зрення головного средства производства. Значительное внимание уделено анализу плодородия, которое в статье разделено на естественное, искусственное, потенциальное, эффективное и экономичное. Проблема повышения плодородия почвы занимает в статье видное место, и ее решение предлагается автором через внесение минеральных и органических удобрений. Также отмечено, что наряду с плодородием почвы необходимо оценивать возможность различного целевого использования земель. В общем процесс воспроизводства земли как фактора производства состоит в разработке мероприятий по снижению кислотности и засоленности почвы, проведению работ по мелиорации земель, применению органических и минеральных удобрений. Необходимость постоянной заботы о повышении плодородия земли и ее рационального использования вызвана ограниченностью обрабатываемой площади сельскохозяйственных земель, используемых для производства продукции сельского хозяйства и удовлетворения растущих потребностей населения в продуктах питания.

Ключевые слова: земля, фактор производства, воспроизводства, государственное регулирование, плодородие.

УДК [[332.33-048.38:332.132]:338.24]

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct54-9>

Стахович А.С.

аспірант кафедри менеджменту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Stakhovych Andrii

Ivan Franko National University of Lviv

The article analyzes the state of land reproduction as a factor of production. The author describes the lands of agriculture in terms of the main means of production. Considerable attention is paid to the analysis of fertility, which in the article is divided into natural, artificial, potential, efficient and economic. The author notes that nature itself forms the primary fertility of the land, which in the process of agricultural land use is reduced. The natural fertility of the land with its effective use makes it possible to organize the production of various products necessary for human life. Therefore, the expansion of agricultural land and a qualitative increase in their fertility are becoming an extremely important area of increasing the production of various types of agricultural products. It is also noted that along with soil fertility, it is necessary to assess the possibility of different land use. It is noted that in the last ten years there has been a steady trend of reduction of fallow lands with a slight decrease in agricultural land and almost unchanged area of arable land, we can say about the intensive use of land as a factor of production. One of the effective ways to increase fertility and as a consequence of improving the land as a factor of production is the introduction of mineral and organic fertilizers. Analysis of the dynamics of fertilizer application by agricultural enterprises over the past two decades shows a tendency to increase their volume as a whole and per 1 hectare. In general, the process of land reclamation as a factor of production is to develop measures to reduce soil acidity and salinity, land reclamation, application of organic and mineral fertilizers. The need for constant care to increase land fertility and its rational use is caused by the limited cultivated area of agricultural land used for agricultural production and to meet the growing needs of the population in food. As a result of the article, the author noted that the output per unit of arable land and agricultural land in recent years is growing. At the same time, land potential is declining. To this end, measures are needed to preserve land resources in agricultural production, prevent the redevelopment of agricultural land, increase the efficiency of their use, taking into account the prospect of their demand in the short and medium term.

Key words: land, factor of production, reproduction, state regulation, fertility.

Постановка проблеми. Радикальні економічні реформи кінця минулого століття, орієнтовані на роздержавлення економіки через приватизацію майна і землі, призвели до трансформації всієї системи земельних відносин і породили виникнення цілої низки проблем, пов'язаних із падінням ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, зниженням їх родючості, порушенням науково обґрунтованих систем землеробства, появою безгоспних земель і т. д. В умовах коли держава практично самоусунулася від управління земельними ресурсами, фактично

залишивши за собою лише функції кадастрового обліку земель та контролю над їх цільовим використанням, а фінансове становище значної частини сільськогосподарських товаровиробників позбавило змоги здійснити відтворення матеріально-технічної бази, стали наростати процеси виключення частини продуктивних земель із господарського обігу, їх деградації і, відповідно, скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. У зв'язку із цим актуальними стають питання підвищення ефективності використання потенціалу продуктивних земель

сільськогосподарського призначення та формування умов стійкого відтворення земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження відтворення землі як фактору виробництва є важливою тематикою наукових досліджень таких науковців, як І. Бутко, О. Кундицький, Ю. Лупенко, Є. Майовець, І. Михасюк, О. Сенишин та ін. Проте питання аналізу відтворення землі сільськогосподарського призначення потребують постійного вдосконалення.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування стану відтворення землі як фактора виробництва. Важливими також є питання підвищення ефективності використання потенціалу продуктивних земель сільськогосподарського призначення та формування умов стійкого відтворення земельних ресурсів. Ці завдання актуалізуються через комплекс заходів, спрямованих на збереження земельних ресурсів у вітчизняному аграрному виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Головним незамінним засобом виробництва у сільському господарстві виступає земля, яка є для людини середовищем її проживання, джерелом мінеральних і органічних ресурсів, сферою докладавання праці, капіталу й інших факторів виробництва. Однією з найбільш істотних особливостей сільського господарства є використання землі як фактора виробництва, до найважливіших особливостей якого відносимо: обмеженість, родючість, незамінність, стабільність місця, відсутність фізичного і морального зносу за умови правильного використання. Земля у сільському господарстві є не лише природним об'єктом, а й головним засобом виробництва. Вона служить тут загальним предметом праці, коли піддається обробці та виступає активним засобом праці, володіючи родючістю.

У науковій літературі прийнято розрізняти такі види родючості ґрунтів: природну, штучну, потенційну, ефективну й економічну. Природною родючістю володіє ґрунт в його природному стані, який визначається продуктивністю природних фітоценозів. Штучна родючість створюється в результаті господарської діяльності. Під потенційною родючістю розуміється здатність ґрунтів забезпечувати певний рівень продуктивності природних ценозів з урахуванням природно-кліматичних чинників, що визначають умови господарського використання земель. Ефективна родючість розглядається як частина потенційної родючості, що реалізується з урахуванням конкретних організаційно-економічних і агротехнологічних умов. При цьому ефективна родючість може бути описана через родючість економічну за допомогою системи показників, що відображають вартісну оцінку врожаю і витрат, понесених на його отримання.

Доповнюючи питання родючості, хотілося б зазначити, що природа сама формує первинну родючість землі, яка в процесі сільськогосподарського використання землі знижується. Природна родючість землі за ефективного її використання дає можливість організувати виробництво різної продукції, необхідної для забезпечення життєдіяльності людини. Тому розширення площ сільськогосподарських угідь та якісне підвищення їх родючості стають надзвичайно важливим напрямом нарощування виробництва різних видів сільськогосподарської продукції [7, с. 158]. Своєю чергою, постійно зростаючі потреби в продукції сільського господарства за обсягом, якістю та асортиментом висувають питання необхідності збільшення площ оброблюваних земель, а за їх обмеженості – необхідність більш інтенсивного використання наявних площ для розширеного відтворення на основі застосування нових знань, упровадження передових досягнень науково-технічного прогресу, використання новітньої техніки, освоєння прогресивних технологій. Слід зазначити, що з появою передових технологій, розвитком технічного прогресу поступово знижуються зв'язок і залежність сільськогосподарського виробництва та землі, проте роль її як фактора виробництва незмінна, земля залишається основним предметом і знаряддям праці у сільському господарстві [7, с. 158].

Одним із дієвих способів підвищення родючості і, як наслідок, поліпшення землі як фактора виробництва є внесення мінеральних та органічних добрив. Аналіз динаміки внесення добрив аграрними підприємствами протягом останніх двох десятиліть свідчить про тенденцію до нарощування їх обсягу як у цілому, так і в розрахунку на 1 га площі. Слід зазначити, що протягом даного періоду спостерігається чітка тенденція до скорочення органічних добрив (рис. 1), що, на нашу думку, є наслідком скорочення поголів'я великої рогатої худоби та збільшення частки мінеральних добрив.

Довгостроковий аналіз динаміки внесення і використання мінеральних добрив у світі, за даними ФАО, свідчить про чітку тенденцію до зростання. Як свідчить світовий досвід, використання мінеральних добрив призводить до 30–40% приросту сільськогосподарської продукції в країнах Західної Європи та США. Щодо українських реалій, то взаємозв'язок застосування мінеральних добрив для вирощування зернових і зернобобових культур показано в табл. 1.

Дані таблиці засвідчують наявність прямого зв'язку між збільшенням мінеральних добрив на 1 га площі та підвищенням урожайності зернових та зернобобових культур з 1 га. Водночас аналіз даних Організації економічного співробітництва та розвитку засвідчує, що лідерами за кількістю використання добрив на 1 га посівів є Китай – 557,0 кг на 1 га та Німеччина – 203,5 кг на 1 га [3].

Рис. 1. Внесення мінеральних і органічних добрив [6]

Таблиця 1

Динаміка виробництва зернових та зернобобових культур у зв'язку з використанням мінеральних добрив [6]

	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Внесено на 1 га посівної площі, кг	13	32	58	79	96	110	121	119
Площа, з якої зібрані зернові та зернобобові культури, тис га	12586,8	14605,2	14575,7	14640,9	14337,1	14560,3	14794,1	15291,9
Виробництво зернових та зернобобових культур, тис т	24459,0	38015,5	39270,9	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5	75143,2
Урожайність зернових та зернобобових культур з 1 га	19,4	26,0	26,9	41,1	46,1	42,5	47,4	49,1

Поряд із родючістю ґрунту необхідно оцінювати можливість різного цільового використання земель (рис. 2). Якщо в останні десять років намітилася стійка тенденція скорочення перелогів за незначного зменшення сільськогосподарських угідь і майже незмінній площі ріллі, то можемо стверджувати про інтенсивний спосіб використання землі як фактора виробництва. При цьому слід зазначити глибоку деградацію здебільшого сінокосів та пасовищ, догляд за якими був згорнутий паралельно з різким скороченням у країні поголів'я великої рогатої худоби, овець і кіз.

Щодо структури посівних площ сільськогосподарських культур, то протягом досліджуваного періоду найбільшою і майже незмінною є частка зернових та зернобобових культур. Також спостерігається чітка тенденція до збільшення частки технічних культур – більш ніж у два рази та зменшення кормових – на 26,2% (рис. 3).

Будучи залученими в процес виробництва, земельні ресурси, як і будь-які інші, після завершення виробничого циклу повинні бути відтворені, тобто повинні мати споживчі властивості, необхідні для початку чергового циклу. Стійке відтворення родючості землі не лише є передумовою стійкого відтворення у сільському господарстві, а й, своєю

чергою, залежить від стійкості виробництва сільськогосподарської продукції, передусім продукції землеробства, підвищення ефективності використання земельних ресурсів на підприємствах. Необхідно підкреслити, що зводити відтворення земельних ресурсів тільки до відтворення родючості ґрунту неправомірно, оскільки родючість є найважливішою, але не єдиною властивістю землі як елемента системи суспільного відтворення.

Як показують дослідження, проведені низкою науковців, саме тип відтворення природної родючості ґрунтів визначає як еколого-економічний тип розвитку всього сільського господарства, так і ступінь його стійкості [2, с. 187].

Загалом процес відтворення землі як фактора виробництва полягає у розробленні заходів щодо зниження кислотності і засоленості ґрунту, проведення робіт із меліорації земель, застосування органічних і мінеральних добрив. Необхідність постійної турботи про підвищення родючості землі та її раціонального використання викликана обмеженістю оброблюваної площі сільськогосподарських земель, які використовуються для виробництва продукції сільського господарства і задоволення зростаючих потреб населення в продуктах харчування.

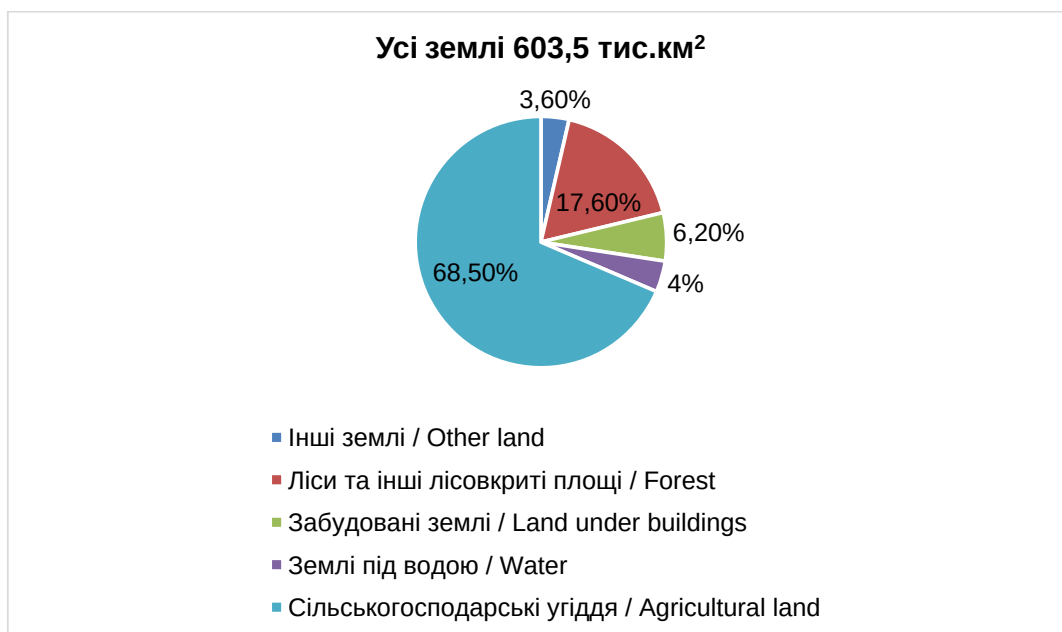

Рис. 2. Структура земельної площі України [6]

Рис. 3. Структура посівних площ сільськогосподарських культур [6]

Суттєвою особливістю сільськогосподарського виробництва є багатогалузевий характер, який проявляється у наявності двох найбільших галузей: рослинництва (землеробства) і тваринництва. Рослинництво засноване на використанні землі як місця існування і живильного середовища для вирощування сільськогосподарських культур, а тваринництво – на вирощуванні тварин – через виробництво кормів, яке теж неможливе без використання землі і відповідної якості ґрунту.

У рамках теорії відтворення земельних ресурсів низка авторів пропонує оперувати такими взаємопов'язаними і взаємозумовленими категоріями, як «поліпшення землі» і «поліпшення

використання землі». При цьому під поліпшенням землі вони пропонують розуміти зміну її якісного стану, результатом якої є підвищення родючості ґрунту за рахунок використання сучасних технічних засобів і агротехнологій, оптимальне використання органічних і мінеральних добрив і т. д., тоді як поліпшення використання земельних ресурсів проявляється у реалізації ґрунтової родючості [4, с. 341; 5, с. 218].

Відтворення земельних ресурсів через безперервне відновлення споживчих якостей землі як фактора сільськогосподарського виробництва та земельних відносин, що складаються з приводу володіння, розпорядження та користування землею, досліджується в роботах російського вченого

І. Бутко. Він зазначає, що якщо на стадії виробництва йдеться про відновлення продуктивних якостей землі й її продуктивності, то на стадії розподілу реалізується у відносинах між усіма учасниками процесу відтворення землі з приводу розподілу отриманої із землі продукції, доходів у вигляді земельної ренти, орендної плати, податків і т. д. На стадії обміну, на його думку, здійснюється продаж землі та переоформлення договорів оренди. На цій стадії доходи від відтворення продуктивних якостей землі отримують її власники і розпорядники. Особливість стадії виробничого споживання землі полягає у тому, що вона часто поєднана зі стадією виробництва, коли відтворення продуктивних якостей землі здійснюється в одному технологічному процесі з обробіткою сільськогосподарських культур. При цьому економічна ефективність відтворювальних процесів являє собою співвідношення величини новоствореної вартості з розмірами капіталу, витратами ресурсів у цілому й окремими найбільш важливими видами, соціальна ефективність відтворення полягає у співвідношенні величини створеної продукції і вартості капіталу, використаного в процесі відтворення [1, с. 85].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналізуючи стан землі як фактора виробництва, слід зазначити, що вихід продукції з одиниці ріллі і сільськогосподарських угідь в останні роки зростає. Водночас земельний потенціал знижується (як кількісно, так і якісно). Необхідні заходи, спрямовані на збереження земельних ресурсів в аграрному виробництві, недопущення перепрофілювання сільськогосподарських угідь, підвищення ефективності їх використання з урахуванням перспективи їх затребуваності в найближчій і середньостроковій перспективі. Для збільшення продуктивності земель необхідний перехід на якісно новий рівень сільськогосподарського виробництва, заснований на інноваційних технологіях, які, своєю чергою, потребують належного фінансування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутко І.В. Повышение эффективности воспроизводства и использования земельных ресурсов : монография. Курск, 2012. 116 с.

2. Вільхова Т.В. Продуктивне використання та відновлення родючості земель аграрних підприємств. *Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету*. 2013. № 2(32). С. 186–189.

3. Дані ОЕСР. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku>.

4. Кундицький О.О. Регулювання фінансової бази відтворення факторів виробництва : монографія. Львів : Тріада плюс, 2011. 552 с.

5. Полухин А.А. Организационно-экономические основы технического переоснащения сельского хозяйства. Орел : Картуш, 2014. 290 с.

6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Senyshyn O., Kundytskyj O., Zlydnyk M. Concept of product competitiveness management system and principal scientific approaches to its understanding. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. № 42(2). P. 157–170.

REFERENCES:

1. Butko I.V. (2012) *Povyshenie jeffektivnosti vosproizvodstva i ispol'zovanija zemel'nyh resursov* [Improving the efficiency of reproduction and use of land resources]. Kursk. (in Russian)

2. Vil'khova T.V. (2013) *Produktivne vykorystannya ta vidnovlennya rodyuchosti zemel' ahrarnykh pidpryyemstv* [Productive use and restoration of land fertility of agricultural enterprises]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, no. 2 (32), pp. 186–189.

3. Dani OESR. Available at: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku> (accessed 10 April 2021).

4. Kundyts'kyy O.O. (2011) *Rehulyuvannya finansovoyi bazy vidtvorennya faktoriv vyrobnytstva* [Regulation of the financial base of reproduction of factors of production]. Lviv: Triada plyus. (in Ukrainian)

5. Polukhin A.A. (2014) *Organizatsionno-ekonomicheskie osnovy tekhnicheskogo pereosnashcheniya sel'skogo khozyaystva* [Organizational and economic bases of technical re-equipment of agriculture]. Orel: Kartush. (in Russian)

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. (2019) Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 17 April 2021).

7. Senyshyn O., Kundytskyj O., Zlydnyk M. (2019) Concept of product competitiveness management system and principal scientific approaches to its understanding. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no. 42(2). pp. 157–170.